

УДК 005.336.4:334.7.009.12

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.250918.180.238

**Череп О. Г. д.е.н.,
Кузнецова А. Є.***Запорізький національний університет, м. Запоріжжя*

У статті доведено, що в умовах переходу до постіндустріальної економіки ключовим фактором конкурентоспроможності стає інтелектуальна власність. Об'єкти інтелектуальної власності як складова нематеріальних активів підприємства можуть використовуватись у будь-яких сферах економічної діяльності. В роботі розкрито проблеми формування й використання інтелектуальної власності, мотивації та управління об'єктами ІВ в процесі функціонування й розвитку підприємств. Визначено та уточнено сутність нематеріальних активів, нематеріальних ресурсів та інтелектуальної власності, як складової нематеріальних ресурсів. Запропоновано класифікацію нематеріальних активів та об'єктів інтелектуальної власності. Визначено фактори, що впливають на ІВ, вплив інтелектуальної власності на екзогенні та ендогенні чинники, що зумовлюють формування конкурентних переваг підприємства, а також певні елементи формування конкурентного середовища, у тому числі взаємозв'язок інтелектуальної власності і конкурентної спроможності підприємств. Зокрема, розглянуті певні фактори, що впливають на конкурентоздатність продукції. Визначено проблеми розвитку ІВ та внесені пропозиції підвищення їх ефективності використання.

Ключові слова: нематеріальні ресурси, нематеріальні активи, інтелектуальна власність, об'єкти ІВ, управління об'єктами ІВ, конкурентоспроможність

UDC 005.336.4:334.7.009.12

**INTELLECTUAL PROPERTY AND ITS EFFECT ON
COMPETITIVENESS**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.250918.180.238

**Cherep A., Dr. of Econ. Sc.
Kuznetsova A.***Zaporizhzhya National University*

In the article it is proved that in the conditions of transition to post-industrial economy the key factor of competitiveness becomes intellectual property. The objects of intellectual property as a component of intangible assets of the enterprise can be used in all spheres of economic activity. Problems of formation and use of intellectual property,

motivation and management of objects of IP in the process of functioning and development of enterprises are disclosed in the paper. The essence of intangible assets, intangible resources and intellectual property as a component of intangible resources is determined and specified. The classification of intangible assets and objects of intellectual property is proposed. The factors influencing the IP, the influence of intellectual property on exogenous and endogenous factors that determine the formation of competitive advantages of the enterprise, as well as certain elements of the formation of a competitive environment, including the interconnection of intellectual property and the competitiveness of enterprises, are determined. Also, certain factors influencing the competitiveness of products are considered. The problems of IP development are identified, and suggestions are made to increase their efficiency of use.

Keywords: intangible resources, intangible assets, intellectual property, IP objects, IP objects management, competitiveness

Актуальність проблеми. Сучасна концепція конкуренції та конкурентних переваг у повному обсязі досліджена в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. Однак, поза увагою залишаються певні аспекти формування конкурентного середовища, зокрема, взаємозв'язок конкурентоспроможності та інтелектуальної власності підприємства. Ця проблема набуває особливої актуальності для українських підприємств, оскільки багато з них виявилися не готовими до набуття й утримання конкурентних переваг в ході соціально-економічних трансформацій.

В цих умовах дуже важливо провести глибоке вивчення та комплексне дослідження феномену інтелектуальної власності. Тому завданням полягає наведення характеристики інтелектуальної власності як складової нематеріальних активів, опис їх структури та впливу на конкурентну спроможність підприємства та його продукції, визначення механізмів підвищення ефективності використання інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників Вірченко В. [1], Жураковської І. [3], Литвинчук І. [8], Ходаківського Є. [8], Якобчук В. [8] та ін. змістовно розкриваються проблеми формування й використання інтелектуальних ресурсів, активів, управління об'єктами інтелектуальної власності в процесі функціонування й розвитку підприємств. Дослідження проблематики конкуренції та конкурентних переваг висвітлено в роботах Кавецького В. [4], Кифяка В. [5], Неживенко Е. [7], Студенця М. [5] та

інших. Проте, незважаючи на численні дослідження вчених, деякі питання з приводу впливу нематеріальних активів та інтелектуальних ресурсів на конкурентну спроможність підприємств залишаються не повністю розв'язаними і потребують детального вивчення.

Мета дослідження. Метою даної роботи є визначення впливу інтелектуальної власності на зовнішні й внутрішні чинники, які обумовлюють формування конкурентних переваг підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне функціонування підприємства в ринкових умовах передбачає широке використання в господарській практиці не тільки матеріальних, але і нематеріальних ресурсів. В сучасних умовах нематеріальні ресурси є важливою частиною потенціалу підприємства, визначальним фактором підвищення його конкурентоспроможності. За своїм походженням нематеріальні ресурси є результатом творчої діяльності людини, що формуються у вигляді науково-технічних знань і ведуть до суттєвих змін у характері функціонування підприємства. Нематеріальні ресурси – частина потенціалу підприємства, здатна приносити економічну вигоду протягом тривалого часу, для якої характерні відсутність матеріальної основи та невизначеність розмірів майбутніх прибутків від її використання.

Нематеріальні активи – це немонетарні активи, які не мають матеріальної форми та можуть бути ідентифіковані. Основна відмінність нематеріальних активів і ресурсів полягає в значенні категорій «активи» і «ресурси». Активи (матеріальні, нематеріальні, фінансові) – це сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових коштів, що належать підприємству, в які вкладено засоби власників, і від використання яких очікується прибуток, а ресурси (матеріальні, нематеріальні, фінансові) – основні елементи виробничого потенціалу, які використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку. Не всі ресурси знаходять своє відображення в балансі підприємства, вони стають активами після виконання умов визнання: можливість ідентифікації, оцінки, здатність приносити економічні вигоди. [8]. Існує наступна класифікація нематеріальних активів (рис. 1).

Використання нематеріальних активів робить підприємство єдиним власником певного науково-технічного досягнення, використання якого

забезпечує йому відповідні конкурентні переваги, а в результаті додатковий прибуток.

У сучасних умовах наспіла об'єктивна потреба в розумінні ролі та місця інтелектуальної власності як економічного об'єкта, а також аналізу особливостей створення й використання різних видів інтелектуальної власності.

*Рис. 1 Класифікація нематеріальних активів
Джерело: складено автором*

Інтелектуальна власність – юридична категорія, що застосовується для:

- визначення результатів творчої праці людини;
- позначення належності таких результатів відповідним суб'єктам творчої діяльності;
- закріплення за цими суб'єктами прав, пов'язаних з розробкою та використанням створених ними інтелектуальних продуктів.

Інтелектуальна власність використовується в усіх без винятку формах економічної діяльності. На відміну від природних ресурсів: землі, нафти, вугілля тощо, запаси яких мають певну межу, інтелектуальна власність є невичерпним ресурсом, тому в останні десятиріччя вона швидко замінює традиційні матеріальні активи і стає рушійною силою економічного і культурного розвитку суспільства. Особливості інтелектуальної власності проявляються в таких аспектах:

— вартість інтелектуальної власності практично неможливо визначити затратним методом, бо різниця між балансовою вартістю і його ринковою ціною може бути надзвичайно великою;

— інтелектуальний продукт має більше шансів виходу на ринок і менше бар'єрів в порівнянні з іншими товарами;

— інтелектуальна власність в процесі його споживання і використання зростає;

— зменшення ринкової вартості об'єктів інтелектуальної власності найчастіше пов'язане з «тиражуванням» знання, тобто його розповсюдженням за межі підприємства;

— в процесі виробництва товарів або послуг інтелектуальна власність трансформується з нематеріального стану в матеріальний продукт у вигляді інноваційного товару або послуги.

З огляду на вищезазначене, доцільно розглянути класифікацію об'єктів інтелектуальної власності. До об'єктів права інтелектуальної власності в Україні належать:

1. Об'єкти авторського права: твори літератури, твори мистецтва, комп'ютерні програми, бази даних. Прикладом є письмові твори, збірники творів, твори образотворчого та прикладного мистецтва, набори інструкцій, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, та інші.

2. Об'єкти суміжних прав: виконання творів, фонограми і відеограми, програми телерадіоорганізацій. Прикладом може бути записи виконання або будь-яких звуків (зображень) на відповідному носії; сукупність живого виконання або запису.

3. Об'єкти науково-технічної інформації та промислової власності: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, науково-технічна документація, наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції, селекційні досягнення, комерційні секрети, методи захисту від недобросовісної конкуренції. Наприклад, пристрої, речовини, штами мікроорганізму, культури клітин, рослин і тварин; конструктивні виконання пристроїв, що є новими і промислово придатними; форми, малюнки чи розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу, якщо вони нові і промислово придатні; результати науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої діяльності, фіксовані у формі, яка забезпечує

їх відтворення, використання та поширення; пропозиції нові та корисні для підприємства; нові сорти рослин та породи тварин та ін.

4. Засоби індивідуалізації: знаки для товарів і послуг. До цих об'єктів відносять словесні, зображувальні, об'ємні та інші позначення або їх комбінації, виконані у будь-якому кольорі чи поєднанні кольорів, що відповідають умовам правової охорони [8].

Об'єкти інтелектуальної власності підприємства можуть використовуватися у будь-яких сферах економічної діяльності. Їх застосування забезпечує виробництво інноваційної продукції, збільшення обсягів продажу продукції, зниження її собівартості і, відповідно, підвищення рентабельності підприємницької діяльності. Крім того, використання об'єктів інтелектуальної власності дозволяє нарощувати та ефективно використовувати ділову репутацію підприємства, оптимальним чином керувати його діяльністю, у повній мірі використовувати потенціал накопиченого підприємством людського капіталу.

Для забезпечення ефективного планування, організації та контролю процесів формування, розвитку і використання інтелектуальної власності підприємства створюють заходи щодо управління ІВ. На рівні підприємства основне завдання управління інтелектуальною власністю полягає в збереженні розвитку інтелектуального потенціалу як стратегічного ресурсу підприємства і підвищенні його конкурентної спроможності та економічної безпеки за рахунок задоволення потреб ринку в сфері охорони і комерціалізації інтелектуальної власності. Стратегія підприємства в сфері інтелектуальної власності повинна реалізовуватися в наступних трьох напрямках: активізації винахідницької діяльності на підприємстві; комерціалізації послуг в області інтелектуальної власності; формуванні нематеріальних активів як стратегічного ресурсу підвищення конкурентоспроможності організації.

Створення на підприємствах системи ефективного управління об'єктами ІВ дозволить істотно збільшити прибутковість інтелектуальної діяльності. Для того, щоб наситити виробництво об'єктів інтелектуальної власності, потрібні нові економічні, правові та організаційні механізми управління [1].

Глобальною метою функціонування підприємства є створення і підтримка конкурентоспроможності його шляхом формування стійких конкурентних переваг. Під конкурентоспроможністю підприємства

розуміють реальну та потенційну здатність господарюючого суб'єкта задовольняти конкретні суспільні потреби, яка опосередкована більш ефективним, порівняно з конкурентами, використанням обмежених економічних ресурсів у мінливих умовах ринку [8].

Головна споживча якість інтелектуальної власності – здатність приносити додатковий прибуток завдяки новим знанням про те, як ефективніше задовольнити запити споживача. Тільки нові інтелектуальні рішення дозволяють випустити товар більш високої якості, який має відповідні конкурентоспроможні властивості. Перелік і зміст споживчих якостей кожного об'єкта інтелектуальної власності досить індивідуальний і розглядається завжди невідривно від перспективи його використання.

Конкурентоспроможність кожного об'єкта інтелектуальної власності має визначатися за такими основними ознаками:

— ступень правового захисту (тобто забезпечення монопольних прав) на конкретному ринку: наявність правового захисту основних або другорядних вузлів, наявність товарного знаку;

— технічний рівень: вище або відповідає сучасному технічному рівню;

— місце на ринку: новий тип продукції, який буде задовольняти запити споживачів;

— ціна в порівнянні з подібною продукцією: нижче, приблизно збігається або буде вищою за ціну всієї подібної продукції, що має приблизно такі ж технічні характеристики;

— очікуваний рівень конкуренції: вихід на ринок конкурентів з аналогічним товаром утруднений через значні витрати на дослідження і розробку, або може з'явитися обмежене число конкурентів з аналогічним товаром, або практично будь-яка фірма може за короткий термін створити аналогічну продукцію і вийти з нею на ринок;

— ймовірність розширення ринку: число споживачів буде розширюватися в значних межах, змінюватися у незначній мірі, або зменшуватися.

З точки зору формування конкурентоздатної продукції, нематеріальні активи, які у більшості випадків по суті зводяться до об'єктів інтелектуальної власності, роблять їх власника єдиним виробником продукції у контексті правового використання цих прав. Так, наприклад, права на моделі та винаходи, описані у патентах, а також ноу-

хау надають їх власникам абсолютні права на їх використання. Оскільки найчастіше у патентах описуються нові винаходи або суттєві модифікації існуючих, що спрямовані на підвищення якості чи оптимізацію витрат на створення продукції, то використання об'єктів патентів чи ноу-хау надає виробникам додаткові конкурентні переваги.

Іншою головною конкурентною перевагою більшості видів продукції є якість продукції, тому основні зусилля підприємств будуть спрямовуватися на підвищення якості продукції, яку вони випускають. З цією метою підприємством можуть використовуватися інтелектуальна власність. Основним їх застосуванням, як правило, буде оформлення патентів на винаходи або використання ноу-хау.

Створення та використання винаходів, корисних моделей та промислових зразків дає цьому підприємству можливість покращувати якість продукції та створювати продукцію з унікальними характеристиками. Надалі випуск унікальної продукції вирізнятиме підприємство у свідомості споживача, забезпечуючи йому сталі конкурентні переваги. Наявність сукупності об'єктів інтелектуальної власності надаватиме підприємству можливість легально тимчасово монополізувати визначений сегмент ринку. Що стосується комерційних позначень, то використання торгової марки сприятиме диференціації підприємства серед конкурентів.

Використання інтелектуальної власності також дозволяє одержувати конкурентні переваги і з позицій зменшення ціни продукції. Так, якщо використовувати власні патенти чи розробки, це дозволить підприємству не витратити додаткові кошти на придбання ліцензій чи прав на користування інтелектуальною власністю третіх осіб, вартість яких очевидно включається у собівартість продукції. Важливу роль відіграють також і ноу-хау. Вони дозволяють проводити оптимізацію процесу виробництва і відповідно його здешевлення за рахунок більш ефективної обробки предметів праці та (або) більш ефективної експлуатації засобів праці [6].

Існує й ряд інших чинників, що впливають на конкурентоспроможність продукції. Наприклад, імідж підприємства та оригінальність торгової марки. Ці переваги входять до складу гудвілу – одного із важливих нематеріальних активів підприємства. Імідж та репутація підприємства-виробника або постачальника послуги має важливе значення. Якщо підприємство зарекомендувало себе, як

ненадійний виробник або має в цілому погану репутацію, то у більшості випадків цей факт призводить до зниження конкурентоспроможності продукції на ринку, навіть якщо вона має непогану якість та привабливу ціну [8].

Оцінка конкурентоспроможності компанії необхідна в першу чергу для вироблення нової або коригування існуючої конкурентної стратегії, підтримки на високому рівні конкурентних переваг компанії. Оцінка конкурентоспроможності безпосередньо пов'язана з визначенням існуючого рівня ризику компанії, в свою чергу конкурентні переваги залежать від того, наскільки ефективно здійснюється в компанії процес управління ризиками.

Досліджуючи ІВ України, можна прийти до висновку, що у той час як в структурі капіталу європейських та американських підприємств частка нематеріальних активів сягає 50%, а в Японії – 60%, в Україні частка нематеріальних активів не перевищує 2-3%. Поряд з цим, вітчизняні підприємства, які володіють об'єктами інтелектуальної власності, нажалі не в змозі ефективно ними керувати, що знижує їх економічний потенціал і дестабілізує фінансово-господарський стан. Тому доцільним є навести шляхи підвищення ефективності ІВ підприємств:

– регулювання відносин, що виникають між суб'єктами інноваційної діяльності під час створення об'єктів інтелектуальної власності: специфікації прав власності на результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, що фінансуються за рахунок державного бюджету або через державні заклади; забезпечення патентної чистоти продуктів інноваційної діяльності;

– створити умови для розвитку інститутів, що забезпечують комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності; передавання на комерційних засадах прав на об'єкти інтелектуальної власності; розвитку франчайзингу, трансферу технологій за кордон, налагодження системи інноваційного аудиту; формування життєздатного та ефективного інноваційного ринку, венчурного капіталу, сучасних форм кооперації інноваційного бізнесу (технополісів, технопарків); удосконалення механізму оцінки і передавання прав на об'єкти інтелектуальної власності тощо [2];

– забезпечення охорони захисту прав об'єктів інтелектуальної власності, стимулювання розвитку індустрії інформаційних технологій.

Висновки. Зростання ролі інформації та знань у виробничих процесах ставить у пряму залежність економічний прогрес і суспільний розвиток від суцільної інтелектуалізації життя населення. Інтелектуальна діяльність стає головною умовою економічного поступу, а інтелектуальна власність – найважливішим та найціннішим ресурсом для досягнення цієї мети. Забезпечення конкурентоспроможності економіки неможливе без усвідомлення ролі інтелектуальної власності і оволодіння навиками управління ним.

У системі заходів щодо формування вітчизняної економіки знань залишаються актуальними питання, пов'язані зі створенням реального ринку інтелектуальної власності, використанням об'єктів ІВ, створення механізмів передачі технологій, готових до застосування, законодавчого захисту прав ІВ, що у свою чергу, не дозволяє ефективно використовувати в активному господарському обігу результати інтелектуальної діяльності і опиратися на них як на ключовий компонент економічного зростання і міжнародного обміну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вірченко В. Зміст та особливості управління об'єктами інтелектуальної власності на підприємстві. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. №27 т.1. 225-236с.
2. Дегтяр А., Гончаренко М. Зарубіжний досвід регулювання процесу комерціалізації інтелектуальної власності. *Державне будівництво*. Харків, 2013. №2
3. Жураковська І. Результати інтелектуальної діяльності як ресурс, активи, власність та капітал підприємства: обліковий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2009. №647. С. 331–336.
4. Кавецький В. Конкурентоспроможність підприємства у світлі реалізації інтелектуального капіталу. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. Вінниця, 2008. №2. С. 24-30.
5. Кифяк В.І., Студенець М.В. Вплив нематеріальних активів на підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства. *«Young Scientist»*. Чернівці, 2018. № 5 (57). 713-716 с.
6. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом: монографія. Львів: Аверс, 2015. – 304 с
7. Неживенко Е. Взаимодействие конкурентоспособности и образовательного потенциала машиностроительного предприятия. *Вестник ОГУ*. Оренбург, 2004. №2(27). 106-112 с.
8. Ходаківський Є.І., Якобчук В.П., Литвинчук І.Л. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 276с.